

Η λιβαδοπονία ως παράγοντας ανάπτυξης της Θεσσαλικής υπαίθρου

I.B. Μανωλόπουλος

Τμήμα Διοίκησης Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων (Δ.Γ.Ε.),
Τ.Ε.Ι.Θ. Σίνδος, 541 01 Θεσσαλονίκη

Περίληψη

Η Θεσσαλία έχει έκταση 14.036.600 στρέμματα που αντιστοιχούν στο 10,63% της συνολικής έκτασης της Ελλάδος. Θεωρείται πανάρχαια κοιτίδα των περισσότερων Ελληνικών φυλών που στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Σκοπός αυτής της εργασίας ήταν η εξέταση της λιβαδοπονίας ως παράγοντα ανάπτυξης της υπαίθρου της Θεσσαλίας. Η προσέγγιση του θέματος γίνεται ως εξής. Στην αρχή προσδιορίζουμε διάφορους δείκτες όπως η κατανομή των βοσκοτόπων, το ιδιοκτησιακό καθεστώς και η μεταβολή τους την περίοδο 1991-1999. Στην συνέχεια εξετάζονται η μεταβολή του ζωικού πληθυσμού, των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων και της ζωικής παραγωγής την περίοδο 1992-2001, η μεταβολή του αγροτικού πληθυσμού την περίοδο 1961-1991, καθώς και οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στη Θεσσαλία. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τις μεγαλύτερες εκτάσεις βοσκοτόπων έχει ο νομός Μαγνησίας και τη μικρότερη ο νομός Καρδίτσας. Οι περισσότεροι βοσκότοποι βρίσκονται στην ορεινή ζώνη και η αναλογία δημοτικών –κοινοτικών προς ιδιωτικούς είναι στη Θεσσαλία 1,63. Μετά το έτος 1960, η φυγή του πληθυσμού προς μεγάλα αστικά κέντρα του εσωτερικού και εξωτερικού είχε ως συνέπεια τη φθίνουσα πορεία αυτού, όπως και του αριθμού των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων. Η αύξηση της ανεργίας, ιδιαίτερα στους νομούς Λαρίσης και Μαγνησίας και οι νέες συνθήκες που διαμορφώνονται λόγω της παγκοσμιοποίησης καθιστούν επιτακτική την ορθή αξιοποίηση των λιβαδιών πεδινών, ημιορεινών και των ορεινών όλης της Θεσσαλίας.

Λέξεις κλειδιά: Λιβαδοπονία, ανάπτυξη, Θεσσαλία, ύπαιθρος.

Εισαγωγή

Η Θεσσαλία έχει έκταση 14.036.600 στρέμματα, που αντιστοιχούν στο 10,63% της συνολικής έκτασης της Ελλάδος (Ε.Σ.Υ.Ε. 1994). Θεωρείται πανάρχαια κοιτίδα των περισσότερων ελληνικών φυλών που στη συνέχεια εγκαταστάθηκαν στη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Η γεωργία (φυτικοί και κτηνοτροφικοί κλάδοι) συνέβαλε αποφασιστικά στην ανάπτυξη αυτής δια μέσου των αιώνων. Η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στην έκταση και την ποιότητα των λιβαδιών. Γενικά ως λιβάδια θεωρούνται μη καλλιεργήσιμες εκτάσεις, οι οποίες καλύπτονται από διάφορα είδη φυσικής βλάστησης, όπως ποωδών και ξυλωδών φυτών και διαχειρίζονται από τους ανθρώπους με πρόγραμμα και οικολογικές αρχές (Heady 1975). Ο κλάδος της επιστήμης που μελετά τα χαρακτηριστικά, την εξέλιξη και την κατανομή των φυτών των λιβαδιών και επιδιώκει να τα αξιοποιήσει ορθολογικά από οικονομικής και οικολογικής πλευράς είναι η Λιβαδοπονία (Biswell και Λιάκος 1982). Θα πρέπει να τονισθεί ότι τα λιβάδια εκτός από τη συμβολή τους στην ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, είναι εξ ίσου σημαντικά από αισθητικής, γεωλογικής και οικολογικής

πλευράς, παράγοντες που στην Ελλάδα αλλά και σε άλλα μέρη του κόσμου θεωρούνται ότι δεν έχουν τύχει της ανάλογης προσοχής από τους κυβερνώντες και μεγάλο ποσοστού του πληθυσμού. Η εργασία αυτή εξετάζει τη σημασία της λιβαδοπονίας στην ανάπτυξη της Θεσσαλικής υπαίθρου. Τα αποτελέσματα ενδεχομένως να φανούν χρήσιμα σε κάθε ενδιαφερόμενο, αν και η εμπειρία έδειξε ότι από το πλήθος των ερευνητικών εργασιών και προγραμμάτων σε διάφορες χώρες μόνο ένα ελάχιστο ποσοστό αξιοποιείται παραγωγικά για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του ανθρώπου.

Υλικά και μέθοδοι

Τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν και αφορούν τα λιβάδια, την κτηνοτροφία και την οικονομία γενικότερα, προέρχονται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας (Ε.Σ.Υ.Ε. 1994), το Κέντρο Προγραμματισμού και Ερευνών (ΚΕ.Π.Ε.), το Ερευνητικό Τμήμα της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος (Α.Τ.Ε.), ενώ ελήφθησαν υπόψη απόψεις και παρατηρήσεις από συζητήσεις που είχαμε με υπεύθυνους κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς φορείς της Περιφέρειας. Επίσης, αξιολογήθηκαν στοιχεία από έγκυρα επιστημονικά περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων και άλλων ενημερωτικών εντύπων. Προσδιόρισαμε την κατανομή των βοσκοτόπων κατά νομό, υψομετρική ζώνη, το ιδιοκτησιακό καθεστώς αυτών καθώς και τις μεταβολές των μονίμων λιβαδιών στη Θεσσαλία και του μέσου όρου της Ελλάδας την περίοδο 1991-1999. Υπολογίσθηκαν επίσης οι μεταβολές του αγροτικού πληθυσμού, του ζωικού πληθυσμού, του μέσου μεγέθους των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων και της ζωικής παραγωγής. Τέλος καταγράφηκε η εξέλιξη της διάρθρωσης του ακαθάριστου περιφερειακού προϊόντος και της ανεργίας στους τέσσερις νομούς της Θεσσαλίας την περίοδο 1970-1998.

Αποτελέσματα και συζήτηση

Κατανομή βοσκοτόπων, ιδιοκτησιακό καθεστώς και μεταβολή τους την περίοδο 1991-1999

Το μεγαλύτερο ποσοστό των βοσκοτόπων της Θεσσαλίας βρίσκεται στο νομό Λαρίσης και το μικρότερο στο νομό Καρδίτσας (Πίνακας 1). Αυτό είναι απόρροια τόσο της κατανομής της συνολικής έκτασης της Θεσσαλίας όσο και των φυσικών χαρακτηριστικών του κάθε νομού. Αναλυτικότερα ο νομός Λαρίσης έχει το 42,95% των Κοινοτικών-Δημοτικών βοσκοτόπων της Θεσσαλίας και το 35,77% των ιδιωτικών ενώ ο νομός Καρδίτσας το 14,34% και 9,26% αντίστοιχα.

Πίνακας 1. Ποσοστιαία κατανομή των βοσκοτόπων της Θεσσαλίας και της συνολικής έκτασης στους νομούς αυτής.

Περιοχή	Κοινοτικοί- Δημοτικοί	Ιδιωτικοί	Σύνολο βοσκοτόπων	Συνολική έκταση
Ν.Καρδίτσας	14,34	9,26	12,42	18,79
Ν.Λαρίσης	42,95	35,77	40,23	38,33
Ν.Μαγνησίας	15,51	29,51	20,81	18,78
Ν.Τρικάλων	27,20	25,46	26,54	24,10
Θεσσαλία	100,00	100,00	100,00	100,00

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Ωστόσο, το μεγαλύτερο ποσοστό βοσκοτόπων σχετικά με την συνολική έκταση έχει ο νομός Μαγνησίας. Συγκεκριμένα, οι βοσκότοποι αποτελούν το 41,47% στον νομό Μαγνησίας, το 41,19% στο νομό Τρικάλων, το 39,26% στο νομό Λαρίσης και το 24,72% στο νομό Καρδίτσας. Αναφέρουμε ότι στην Ελλάδα οι βοσκότοποι καλύπτουν το 39,54% της συνολικής έκτασης αυτής, στη Θεσσαλία το 37,41%, ενώ σε ολόκληρο τον πλανήτη το 47%. Αυτό δείχνει τη μεγάλη σπουδαιότητα που έχουν οι φυσικοί αυτοί πόροι από οικολογικής, οικονομικής και κοινωνικής πλευράς.

Σχετικά με την κατανομή των λιβαδιών στους νομούς της Θεσσαλίας, ανάλογα με την υψομετρική ζώνη, το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών βρίσκεται στην ορεινή ζώνη (Πίνακας 2). Το ίδιο ισχύει και για την Ελλάδα όπου το 51% αυτών είναι σε υψόμετρο μεγαλύτερο των 800 μέτρων (Ε.Σ.Υ.Ε. 1994, Παπαναστάσης 2000). Όσον αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς, η αναλογία Δημοτικών-Κοινοτικών προς ιδιωτικούς είναι 1,63 στη Θεσσαλία και 1,35 στην Ελλάδα (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Ποσοστά (%) βοσκοτόπων μέσου όρου (μ.ο.) της Ελλάδος και των νομών της Θεσσαλίας και ιδιοκτησιακό καθεστώς αυτών το έτος 1991.

Περιφέρεια	Δημοτικοί- Κοινοτικοί Βοσκοί	Ιδιωτικοί Βοσκότοποι	Δημοτικοί- Κοινοτ/Ιδιωτικοί
Ελλάδα (μ.ο)	22,75	16,79	1,35
Θεσσαλία (μ.ο)	23,21	14,20	1,63
Ν.Καρδίτσας (μ.ο)	17,73	6,99	2,53
Πεδινοί	9,07	4,50	2,01
Ημιορεινοί	5,23	17,04	0,30
Ορεινοί	27,00	8,42	3,20
Ν.Λαρίσης (μ.ο)	26,00	13,26	1,96
Πεδινοί	16,43	7,04	2,33
Ημιορεινοί	34,07	18,79	1,81
Ορεινοί	35,90	19,42	1,84
Ν.Μαγνησίας (μ.ο)	19,15	22,32	0,85
Πεδινοί	8,71	22,81	0,38
Ημιορεινοί	21,00	3,23	6,50
Ορεινοί	25,11	16,35	1,53
Ν.Τρικάλων (μ.ο)	26,19	15,00	1,74
Πεδινοί	22,46	4,21	5,33
Ημιορεινοί	31,19	21,23	1,46
Ορεινοί	26,23	16,51	1,58

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Ο δείκτης αυτός παρουσιάζει διακυμάνσεις ανάλογα με το νομό και την υψομετρική ζώνη. Συγκεκριμένα η μεγαλύτερη τιμή του είναι στην ημιορεινή ζώνη του νομού Μαγνησίας (6,50) και η μικρότερη στην ημιορεινή ζώνη του νομού Καρδίτσας (0,30). Γενικά, τους μεγαλύτερους δείκτες εμφανίζουν οι νομοί Μαγνησίας και Τρικάλων και τους μικρότερους οι νομοί Καρδίτσας και Λαρίσης, όπως προκύπτει από τον πίνακα 2. Θα πρέπει να τονισθεί ωστόσο ότι τα λιβάδια στη Θεσσαλία μειώθηκαν κατά 1,3% στην περίοδο 1991-1999, ενώ στην Ελλάδα κατά 8,2% (Πίνακας 3). Μειώσεις επήλθαν επίσης τόσο στο σύνολο της καλλιεργούμενης έκτασης, όσο και ειδικότερα στους οικογενειακούς λαχανόκηπους.

Πίνακας 3. Μεταβολή του ποσοστού (%) της καλλιεργούμενης έκτασης και των λιβαδιών της Θεσσαλίας και της Ελλάδας κατά την περίοδο 1991-1999.

Περιφέρεια	Σύνολο	Καλλιέργειες			
		Αροτραίες	Μόνιμες	Μόνιμα λιβάδια και βοσκότοποι	Οικογενειακοί λαχανόκηποι
Ελλάδα	-2,6	-2,8	1,8	-8,2	-14,9
Θεσσαλία	-2,2	-2,2	-2,2	-1,3	-10,8

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Αυτό δείχνει τις τάσεις που διαμορφώνονται γενικά στο σύνολο της καλλιεργούμενης έκτασης και ειδικά στα μόνιμα λιβάδια και βοσκοτόπους, τα τελευταία χρόνια.

Μεταβολή του αγροτικού πληθυσμού την περίοδο 1961-1991

Ο αγροτικός πληθυσμός της Θεσσαλίας μειώθηκε μετά το 1961, όπως άλλωστε και σε ολόκληρη την Ελλάδα. Αυτό ήταν συνέπεια της οικονομικής και αγροτικής πολιτικής που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα, αλλά και της επιθυμίας των κατοίκων των αγροτικών περιοχών να τις εγκαταλείψουν για διαφορετικούς λόγους ο καθένας και να εγκατασταθούν σε μεγάλα αστικά κέντρα τόσο της Ελλάδας, όσο και του εξωτερικού. Ωστόσο στη Θεσσαλία και το 1991 ο αγροτικός πληθυσμός αποτελούσε το 40% της συνολικού πληθυσμού αυτής (Πίνακας 4). Το μεγαλύτερο ποσοστό είχε ο νομός Καρδίτσας (60%) και το μικρότερο ο νομός Μαγνησίας (25,80%).

Πίνακας 4. Μεταβολή του ποσοστού του αγροτικού πληθυσμού των νομών της Θεσσαλίας και του αντίστοιχου μέσου όρου της Ελλάδας την περίοδο 1961-1991.

Περιοχή	1961	1971	1981	1991
Ελλάδα	43,8	35,1	30,3	28,4
Θεσσαλία	54,5	48,4	43,2	40,0
Ν.Καρδίτσας	64,3	67,8	63,8	60,0
Ν.Λαρίσης	49,2	43,8	38,0	33,5
Ν.Μαγνησίας	39,0	30,3	26,8	25,8
Ν.Τρικάλων	64,8	59,0	56,1	54,7

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Αναφέρουμε ότι η μείωση αυτή συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια σύμφωνα με νεώτερα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε.

Μεταβολή του ζωικού πληθυσμού, των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων και της ζωικής παραγωγής την περίοδο 1992-2001

Ο ζωικός πληθυσμός στην περίοδο 1991-1999 παρουσίασε τη μεγαλύτερη αύξηση στους χοίρους κατά 37,8% (Πίνακας 5). Μικρότερη αύξηση παρουσίασαν τα βοοειδή κατά 12,7%, τα κουνέλια κατά 6,5% και ανεπαίσθητη τα πουλικά, ήτοι κατά 1,9%. Μικρές μειώσεις επήλθαν στα προβατοειδή, 3,2% και στα αιγοειδή 1,7%. Αναφέρουμε ότι στην περίοδο 1969-1992 τα βοοειδή μειώθηκαν στη δυτική Θεσσαλία, ήτοι κατά 68,29% στο νομό Καρδίτσας και κατά 31,57% στο νομό Τρικάλων (Μανωλόπουλος 2003). Οι κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις μειώθηκαν σε όλα τα είδη, εκτός από τις χοιροτροφικές στην περίοδο 1991-1999 (Πίνακας 5). Συγκεκριμένα, οι βοοτροφικές μειώθηκαν κατά 60,1%, οι αιγοτροφικές κατά 34,3% και οι προβατοτροφικές κατά

22,2%. Η εξέλιξη της σχέσης ζωικού πληθυσμού και αριθμού κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων επηρέασε το μέσο μέγεθός τους.

Πίνακας 5. Μεταβολή (%) των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων και του αριθμού των κεφαλών της Θεσσαλίας την περίοδο 1991-1999.

Είδος ζωικού πληθυσμού	Εκμεταλλεύσεις	Αριθμός κεφαλών
Βοοειδή	-60,1	12,7
Αιγοειδή	-34,3	-1,7
Προβατοειδή	-22,2	-3,2
Χοίροι	4,8	37,8
Σύνολο πουλερικών	-1,4	1,9
Κουνέλια	-8,8	6,5

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Έτσι στην ανωτέρω περίοδο αυξήθηκε σημαντικά το μέσο μέγεθος των βοοτροφικών, ήτοι κατά 182,5%, και σε μικρότερο βαθμό οι αιγοτροφικές, 31,5% και οι χοιροτροφικές εκμεταλλεύσεις, 31,5% (Πίνακας 6). Αυτό δείχνει τον τύπο των εκμεταλλεύσεων που διαμορφώθηκαν στη Θεσσαλία μετά το 1991.

Πίνακας 6. Μεταβολή (%) του μέσου μεγέθους του ζωικού πληθυσμού των εκμεταλλεύσεων της Θεσσαλίας κατά την περίοδο 1991-1999.

Είδος ζωικού πληθυσμού	1991	1999	Μεταβολή 1991-1999 (%)
Βοοειδή	12,8	36,3	182,5
Αιγοειδή	34,6	51,8	49,7
Προβατοειδή	88,2	70,9	24,5
Χοίροι	33,0	25,1	31,5
Σύνολο πουλερικών	43,2	51,2	18,4
Κουνέλια	25,0	29,2	16,7

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Σχετικά με την εξέλιξη της ζωικής παραγωγής στην περίοδο 1992-2001, η συνολική ποσότητα κρέατος και γάλατος μειώθηκε στους νομούς Καρδίτσας, Μαγνησίας και Τρικάλων, ενώ αυξήθηκε μόνο στο νομό Λαρίσης (Πίνακας 7). Μείωση επήλθε επίσης και στα αυγά σε όλους τους νομούς, ενώ μεγάλη ήταν η αύξηση στο σκληρό τυρί στο νομό Καρδίτσας κατά 640% και στο νομό Μαγνησίας κατά 497%. Ο νομός Τρικάλων που είναι ένας από τους πρώτους νομούς στην Ελλάδα σε παραγωγή τυριών αύξησε κατά 183,30% το μαλακό τυρί και κατά 27,53% το σκληρό.

Πίνακας 7. Μεταβολή (%) της ζωικής παραγωγής των νομών της Θεσσαλίας κατά την περίοδο 1992-2001.

Περιοχή	Σύνολο κρέατος	Συνολο γάλατος	Μαλακό τυρί	Σκληρό τυρί	Αυγά
Καρδίτσας	-26,70	-23,09	-27,99	640,00	-6,59
Λαρίσης	60,58	63,69	-16,58	-29,48	-18,11
Μαγνησίας	-25,91	-22,44	15,78	497,61	-23,79
Τρικάλων	-19,45	3,97	183,30	27,53	-23,28

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες στη Θεσσαλία

Ο πρωτογενής τομέας συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της Θεσσαλίας. Συγκεκριμένα το 1970 αυτός συμμετείχε κατά 49% στο νομό Καρδίτσας, κατά 38,7% στο νομό Λαρίσης κατά 37% στο νομό Τρικάλων και κατά 21,4% στο νομό Μαγνησίας (Πίνακας 8). Ο κτηνοτροφικός κλάδος ήταν σημαντικός. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 1975 αυτός αποτελούσε το 42,25% στο νομό Τρικάλων, το 31,89% στο νομό Μαγνησίας και το 25% περίπου στους νομούς Καρδίτσας και Λαρίσης. Τονίζουμε ότι οι εκτάσεις που καλύπτονται από λειμώνες και κτηνοτροφικά φυτά για παραγωγή σανού είναι βασικός παράγοντας ανάπτυξης της κτηνοτροφίας, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήσαμε στο νομό Τρικάλων για την περίοδο 1975-1990 (Μανωλόπουλος 1997). Θα πρέπει ωστόσο να διευκρινισθεί ότι αύξηση της παραγωγής δε σημαίνει και ανεξέλεγκτη χρησιμοποίηση των λιβαδιών. Η βελτίωση των λιβαδιών μπορεί να γίνει μέσω της έρευνας και του προγραμματισμού. Αναφέρουμε τις σχετικές έρευνες που έγιναν για την εποχιακή μεταβολή ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών βοσκήσιμης ύλης της ψευδαλπικής και χαμηλής ζώνης στις περιοχές Αμφιθέας Λαρίσης και Βλάστης Κοζάνης (Πλατής και συν. 2003) και τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις από την πιστοποίηση αειφορικής διαχείρισης λιβαδιών στην Ελλάδα (Χριστοδούλου 2003) Θα πρέπει να τονισθεί ωστόσο ότι ο πρωτογενής τομέας στην Θεσσαλία μετά το 1970 φθίνει συγκριτικά με τους άλλους δύο τομείς της οικονομίας (Πίνακας 8).

Πίνακας 8 Εξέλιξη της διάρθρωσης του Ακαθάριστου περιφερειακού προϊόντος των νομών της Θεσσαλίας κατά την περίοδο 1970-1998.

Περιοχή	Πρωτογενής τομέας		Δευτερογενής τομέας		Τριτογενής τομέας	
	1970	1998	1970	1998	1970	1998
Καρδίτσα	49,0	26,0	19,6	12,6	31,4	61,4
Λαρίσης	38,7	25,6	25,1	20,2	36,2	54,2
Μαγνησία	21,4	11,0	33,0	31,7	45,6	57,3
Τρικάλων	37,0	21,0	22,6	11,9	40,4	67,1

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Όμως η κρίση της βιομηχανίας και σε μικρότερο βαθμό του τουρισμού τα τελευταία χρόνια είχε ως αποτέλεσμα τη μεγάλη αύξηση της ανεργίας, ιδιαίτερα στην ανατολική Θεσσαλία (Πίνακας 9), που έχει και το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού.

Πίνακας 9. Εξέλιξη της ανεργίας στους νομούς της Θεσσαλίας κατά την περίοδο 1971-1998.

Περιοχή	1971	1981	1991	1998
Θεσσαλία	4,50	3,84	7,69	25,00
Καρδίτσας	2,84	2,88	6,84	10,87
Λαρίσης	5,26	4,16	7,00	47,90
Μαγνησίας	4,99	3,99	8,81	18,17
Τρικάλων	4,50	4,16	8,16	14,18

Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 1994.

Τέλος επισημαίνουμε τους κινδύνους που διαγράφονται από την εγκατάλειψη της υπαίθρου και ιδιαίτερα των ορεινών περιοχών της Θεσσαλίας, καθώς επίσης και το δημογραφικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει γενικά η Ελλάδα την τελευταία δεκαετία.

Συμπεράσματα

Τα κυριότερα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα αυτή είναι τα εξής:

1. Το μεγαλύτερο ποσοστό των βοσκοτόπων σχετικά με τη συνολική έκταση της Θεσσαλίας βρίσκεται στο νομό Λαρίσης, ενώ το μικρότερο στο νομό Καρδίτσας. Όμως οι νομοί με τους περισσότερους αναλογικά βοσκοτόπους είναι της Μαγνησίας και των Τρικάλων και βρίσκονται κυρίως στην ορεινή ζώνη.
2. Η συνολική έκταση των δημοτικών και κοινοτικών βοσκοτόπων είναι σχεδόν διπλάσια των ιδιωτικών στους νομούς Καρδίτσας, Λαρίσης και Τρικάλων, ενώ είναι μικρότερη στο νομό Μαγνησίας. Αυτό οφείλεται σε ιστορικούς λόγους, αλλά και στο τουριστικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει ο νομός Μαγνησίας λόγω του Πηλίου.
3. Ο αγροτικός πληθυσμός, αν και μειώνεται συνέχεια μετά το 1961, εν τούτοις εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό ποσοστό του συνολικού πληθυσμού. Το μεγαλύτερο πρόβλημα αντιμετωπίζει κυρίως η δυτική Θεσσαλία.
4. Οι τάσεις που διαγράφονται μετά το 1990 είναι η μείωση των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων και η αύξηση του μέσου μεγέθους τους ως προς τον αριθμό του ζωικού πληθυσμού σε όλους τους νομούς της Θεσσαλίας.
5. Μετά το 1992 επήλθε μείωση της συνολικής παραγωγής κρέατος και γάλατος σε όλους τους νομούς, εκτός της Λαρίσης, ενώ μεγάλη αύξηση στο σκληρό τυρί είχε ο νομός Μαγνησίας και στο μαλακό ο νομός Τρικάλων.
6. Ο κτηνοτροφικός κλάδος και γενικότερα ο πρωτογενής τομέας συνέβαλλε καθοριστικά στην ανάπτυξη της Θεσσαλίας μετά το 1970. Βασικός παράγοντας στην ανάπτυξη της κτηνοτροφίας ήταν τα λιβάδια.
7. Η μείωση του εργατικού γεωργικού δυναμικού δε συνοδεύτηκε με ανάλογη αύξηση των θέσεων εργασίας στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Αυτό είχε ως συνέπεια τη μεγάλη αύξηση της ανεργίας, ιδιαίτερα στους νομούς Λαρίσης και Μαγνησίας

Θεωρούμε ότι η λιβαδοπονία μπορεί να συμβάλει στο μέτρο του δυνατού στην ανάπτυξη της Θεσσαλικής υπαίθρου και γενικότερα όλης της Περιφέρειας, με την προϋπόθεση ότι τα ερευνητικά αποτελέσματα αυτής θα αξιοποιηθούν ανάλογα από τους υπεύθυνους φορείς.

Βιβλιογραφία

- Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος (Α.Τ.Ε). 1991. Στατιστικά στοιχεία φυτικού και κτηνοτροφικού προϊόντος όλων των νομών της Ελλάδος την περίοδο 1974-1991 Αθήνα.
- Biswell, H. και Α.Γ. Λιάκος. 1982. Λιβαδοπονική. Θεσσαλονίκη, σελ. 496.
- Heady, H.F. 1975. Rangeland management, Mc Graw Hill, inc U.S.A, pp 460.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος (Ε.Σ.Υ.Ε). 1994. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος του έτους 1990. Αθήνα.
- Μανωλόπουλος, Ι.Β. 1997. Η σημασία των λειμώνων και κτηνοτροφικών φυτών του νομού Τρικάλων στην ανάπτυξη αυτού, σελ. 161-165. Αειφορική αξιοποίηση λιβαδιών και λειμώνων (Β. Παπαναστάσης, εκδότης). Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου. Δράμα, 6-8 Νοεμβρίου 1996. Ελληνική Λιβαδοπονική Εταιρεία. Δημ. Νο. 4.
- Μανωλόπουλος, Ι.Β. 2003. Λιβαδοπονία και ανάπτυξη των ορεινών περιοχών της Δυτικής Θεσσαλίας, σελ. 61-67. Λιβαδοπονία και ανάπτυξη ορεινών περιοχών (Π.Δ. Πλατής και Θ.Γ. Παπαχρήστου, εκδότες). Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου. Καρπενήσι, 4-6 Σεπτεμβρίου 2002. Ελληνική Λιβαδοπονική Εταιρεία. Δημ. Νο. 10.

- Παπαναστάσης, Β.Π. 2000. Ρόλος των λιβαδιών στην παραγωγή ζωικών προϊόντων. Η κτηνοτροφία σήμερα, 15, σελ. 38-39.
- Πλατής, Π.Δ., Β.Π. Παπαναστάσης, Θ.Γ. Παπαχρήστου, Α.Ι. Τσιόντης και Σ.Σ. Κανδρέλης. 2003. Εποχιακή μεταβολή ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών βοσκίσιμης ύλης ποολίβαδων της ψευδοαλπικής και χαμηλής ζώνης, σελ 161-173. Λιβαδοπονία και ανάπτυξη ορεινών περιοχών (Π.Δ. Πλατής και Θ.Γ. Παπαχρήστου, εκδότες). Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου. Καρπενήσι, 4-6 Σεπτεμβρίου 2002. Ελληνική Λιβαδοπονική Εταιρεία. Δημ. Νο. 10.
- Χριστοδούλου, Α.Σ. 2003. Πιστοποίηση αειφορικής διαχείρισης λιβαδιών: κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις, σελ. 77-85. Λιβαδοπονία και ανάπτυξη ορεινών περιοχών (Π.Δ. Πλατής και Θ.Γ. Παπαχρήστου, εκδότες). Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου. Καρπενήσι, 4-6 Σεπτεμβρίου 2002. Ελληνική Λιβαδοπονική Εταιρεία. Δημ. Νο. 10.

Rangelands and regional development of Thessalia

I.V. Manolopoulos

Technological Institution of Thessaloniki, Depart. Farm Business Administration,
541 01 Thessaloniki, Greece

Summary

The total area of Thessalia is 14,036,600 stremmata or 10,63% of the total area of Greece. This paper examines the importance of the rangelands in the regional development of Thessaly. The approach used is as follows. In the beginning the distribution and the changes of rangelands during the period 1991-1999 is examined. In the second part, the evolution of the agricultural population, the cattle breeding, the livestock production and the social-economic conditions during the period 1961-2001 is examined. The results indicate that the agricultural population decreased, while the unemployment was increased. The cattle breeding was sector contributes a lot to the total regional product.

Key words: Rangeland, regional, development, Thessaly.